

Переклад як складова процесу інтерпретації

Інтерпретація тексту є складною діяльністю, яка включає в себе дії зі сприйняття, розуміння тексту та його елементів, а також з відображення певних результатів даного процесу, аналізу й оцінки їхнього змісту. Проблема перекладу й інтерпретації у найрізноманітніших її аспектах все частіше опиняється у центрі уваги сучасного перекладознавства. Прагнення до взаємозв'язаного вивчення перекладу й інтерпретації пов'язане з тим, що текст перекладу, як результат процесу перекладу, має на собі певний відбиток інтерпретаційних процесів і є унікальним полем для дослідження інтерпретації, що, у свою чергу, може бути корисним й для перекладознавства також.

Розглянемо модель сприйняття перекладу як складової процесу інтерпретації тексту. В рамках цієї моделі деякі вчені вбачають недооцінку фактора відмінності мов й специфіки переходу від однієї мови до іншої з фіксацією результатів переходу у вигляді тексту перекладу й, відповідно, прирівнює переклад до інтерпретації взагалі. На їхню думку, ця модель переміщує обговорення проблеми у координати загальної теорії інтерпретації або навіть у загальносеміотичні координати, де міжмовний переклад є лише поодиноким випадком інтерпретації взагалі й принципово не відрізняється від міжсеміотичного перекладу або трансмутації [15: 362]. З іншого боку, звуження розуміння інтерпретації тільки як перекладу у рамках перекладознавчого дискурсу теж не є адекватною моделлю відображення істинної сутності цих явищ, адже ця модель, на думку цих науковців, переоцінює фактор відмінності інтелектуальних кодів й прирівнює інтерпретацію до перекладу, який стає синонімом більш загальних понять «перетворення», «перекодування». Ця модель, що є психолінгвістичною за своєю сутністю, підносить переклад до рангу окремого випадку, чим прирівнює міжмовний переклад не тільки до внутрішньомовного перекладу (перенайменування), але й до будь-якого процесу сприйняття та обробки вербалізованої інформації [10: 1]. Вочевидь, на їхню думку, задля того, щоб залишитися у рамках лінгвістики й перекладознавства, треба розглядати переклад й інтерпретацію тексту як відносно самодостатні об'єкти вивчення, які можуть мати потенційні точки зв'язку або кореляції [10: 2]. В жодному разі не заперечуючи авторитетності й доцільності вищезазначених поглядів, спробуємо віднайти ці спільні точки, розглядаючи переклад тексту як складову процесу інтерпретації тексту та інтерпретаційну діяльність, пов'язану зі створенням тексту перекладу.

Текст, як об'єкт зазначених процесів, виступає як єдність раціонального й емоційного, одночасно впливає на інтелект й емоції реципієнта (інтерпретанта, у цьому випадку перекладача). В процесі інтерпретації тексту відбувається збагнення реципієнтом його «особистісного смислу». Проблема формування «особистісного смислу» у свідомості інтерпретанта тексту розглядається у філософії мови, філософській й філологічній герменевтиці, когнітивній й інтерпретаційній лінгвістиці, психолінгвістиці. Можливість різних інтерпретацій одного й того самого тексту створює передумови для розвитку мовленнєвої творчості в процесі інтерпретації. Однак, так чи інакше, розмаїтість інтерпретацій має бути приведено до загального смислового «ядра», обумовленого наявністю в інтерпретанта певних загальних знань.

Будь-який переклад є процесом інтерпретації та його складовою. Однак, універсум інтерпретацій є ширшим за універсум перекладів [14: 280]. У деяких дослідженнях поняття «інтерпретація тексту» характеризується як «розкриття змісту», закладеного в тексті; при цьому, враховуючи той факт, що «читання будь-якого тексту є актом сприйняття мовлення», можна сказати, що цей акт вже й «є інтерпретацією для себе» [2: 15].

Інтерпретація визначається й як процес освоєння різного роду інформації твору (ідейно-естетичної, смислової й емоційної), на основі особистого пізнавального досвіду й вивчення авторської позиції [7: 8].

Низка дослідників, вказуючи також на процесуальний характер інтерпретації, виокремлюють у цьому процесі «сукупність операцій, які здійснюються реципієнтом в ході обробки інформації, що поступає» і які забезпечують «необхідні знання» [9: 215].

Цікавою точкою зору ван Дейка. Сутність інтерпретації він зводить до утворення фреймів й сценаріїв. Під фреймами у даному випадку розуміємо концептуальні структури з декларативно й процедурно орієнтованим знанням, яке містить основну, типову й потенційно можливу інформацію, пов'язану з тим чи іншим концептом.

Ця точка зору отримала свій розвиток у працях С.В. Нікіфорова, де процес розуміння й інтерпретації тексту описується як «побудова моделі події (світу), яка стоїть за текстом, що сприймається, відповідно до можливостей й завдань реципієнта, або ж, іншими словами: продукування особистісно значимої структури інформації, яка зафіксована в тексті» [8: 174].

Спираючись на концепцію розуміння й інтерпретації С.В. Нікіфорова, К.М. Рощина пропонує таку трактовку цього терміна: «Інтерпретація є текстом, похідним від структури вихідного тексту, який продукується реципієнтом як відносно стабільний підсумок сприйняття відповідно до можливостей суб'єкта» [11: 102].

Аналізуючи різноманітні визначення поняття «інтерпретація тексту», неможливо не помітити, що деякі автори розглядають інтерпретацію широко, як єдність процесів розуміння («усвідомлення смислу для себе в

процесі читання, внутрішній розумовий процес, потенційна можливість тлумачення») й роз'яснення («виражений у мовленнєвій формі, зрозумілий смисл тексту») у єдиному мовленнєво-розумовому процесі [1: 30]. Інші ж підкреслюють нетотожність понять інтерпретації та розуміння тексту: «Інтерпретація є висловленою рефлексією, що й покращує розуміння у процесі інтерпретаційної діяльності. Інтерпретація є ... засобом, за допомогою якого ... в процесі розумової діяльності ... досягається більш досконале розуміння тексту» [5: 81]. Таким чином, у визначеннях, наведених вище, інтерпретація розглядається як певна діяльність (Кухаренко, Нікіфоров), як результат діяльності (Рощина), як об'єкт діяльності (Новіков). Два полюси утворюють визначення, які відображають (Бей, Нікіфоров, Рощина), або не відображають (Кухаренко) роль суб'єкта, що інтерпретує, й можливість здобуття ним «особистісного смислу» тексту [2]. У протиріччя вступають «часові координати» розуміння й інтерпретації – інтерпретація або передусе розумінню, згідно з одними визначеннями, або ототожнюється з процесом розуміння, відповідно до інших.

В рамках герменевтичної схеми розуміння Шлейєрмахер розглядає інтерпретацію як «посередництво» між текстами й ототожнює її з процесом розуміння. [12: 17]. Представники пізнішого періоду герменевтичного напрямку – наприклад, М. Хайдегер, Г.-Г. Гадамер, П. Рікьор – доходять висновку, що розуміння за часом передусе інтерпретації, яка потенційно міститься в розумінні: «Тлумачення є не взяття до відома зрозумілого, але розробка тих можливостей, які накреслені у розумінні» [13: 9]. З іншого боку найбільш повне розуміння настає лише по мірі інтерпретації окремих частин тексту, узгодження їх у одному цілому й пояснення ними інших, раніше не зрозумілих, частин. Так виникає коло розуміння або герменевтичне коло: «Ціле належить розуміти на підставі окремого, а окреме – на підставі цілого» [4: 72]. У цій герменевтичній схемі спостерігається перехід «пояснення у розуміння» [1: 32]. Інтерпретація виступає при цьому як посередник між поясненням й розумінням: інтерпретація окремої частини тексту призводить до її розуміння, зрозуміла частина пояснює інші частини або ціле, і навпаки, зрозуміле в результаті інтерпретації ціле пояснює окремі частини.

У когнітивній лінгвістиці інтерпретація розглядається як триєдність, яка включає установку на сприйняття об'єкту як знаку, сам процес та його результат [6: 56]. Отже, у вужчому значенні інтерпретація є творчим мовленнєвим висловлюванням (письмовий/усний текст) інтерпретатора як результат дій, що ним виконуються.

Таким чином, розглядаючи інтерпретацію як вид діяльності, ми можемо дати їй таке визначення: інтерпретація тексту – це діяльність суб'єкта, що інтерпретує, яка виражається у діях із здобуття ним з тексту (елементів тексту) особистісного смислу й з продукування творчого мовленнєвого висловлювання, яке містить тлумачення теми, змісту, смислу тексту, а також аналіз засобів їхнього вираження. У вужчому значенні інтерпретація є творчим висловлюванням (письмовий або усний текст) як результат діяльності суб'єкта, що інтерпретує.

Детально розглянувши поняття «інтерпретації тексту», спробуємо віднайти спільні або взаємодоповнювальні позиції явищ перекладу й інтерпретації. У нарисі про лінгвістичні аспекти перекладу Р.Й. Якобсон запропонував виділяти три типи перекладу: інтралінгвістичний, інтерлінгвістичний та інтерсеміотичний. Інтерлінгвістичний переклад має місце, якщо певний текст перекладають з однієї мови іншою, тобто в такому випадку, коли наявною є «інтерпретація вербальних знаків засобами знаків певної іншої мови» (власне переклад у звичному для спеціалістів значенні). Інтерсеміотичний переклад – це «інтерпретація вербальних знаків засобами невербальних знаків», тобто коли «перекладають» роман у фільм, казку в балет. Інтралінгвістичний, «внутрішньомовний», переклад означав для Р. Якобсона «інтерпретацію вербальних знаків засобами інших знаків тієї самої мови» [15]. Як бачимо, визначаючи три типи перекладу, Р. Якобсон тричі скористувався словом «інтерпретація». Однак, аналізуючи праці Р.Й. Якобсона, відомий вчений Умберто Еко доходить висновку, що таким чином він просто говорив про те, що поняття інтерпретації як перекладу з одного знаку іншим дозволяє уникнути безкінечних суперечок щодо того, де саме знаходиться значення – у розумі чи у поведінці. На думку Еко, Якобсон хотів лише сказати, що потрібно завжди враховувати аспект проблеми значення, а не те, що має бути проведено знак абсолютної рівності між перекладом та інтерпретацією [14: 275].

Досліджуючи лінію роздумів про явища, які нас цікавлять, доходимо висновку, що думка про те, що будь-яку діяльність з інтерпретації слід вважати перекладом, глибоко корениться у герменевтичній традиції. З герменевтичної точки зору будь-який процес інтерпретації є спробою зрозуміти слово Іншого, тому наголос робиться на суттєвій єдності усіх спроб зрозуміти те, що сказано Іншим. В такому значенні переклад, як зазначав Гадамер, є формою герменевтичної бесіди. Досліджуючи найбільш відому працю Г.-Г. Гадамера «Істина і метод», бачимо, як, у процесі роздумів про переклад та інтерпретацію, автор доходить певних, іноді суперечливих висновків. З одного боку, він стверджує, що «будь-який переклад вже є тлумаченням» [3: 447], і навіть підкреслює, що будь-який переклад відбувається як завершення перекладацької інтерпретації того слова, з яким зустрівся перекладач. З іншого боку, Гадамер намагається показати глибинну структурну тотожність інтерпретації й перекладу, що характеризує обидва ці види діяльності як позитивний компроміс [3: 450]. Але, на його думку, якщо будь-який перекладач є інтерпретатором, це зовсім не означає, що будь-який інтерпретатор – перекладач. Він також визнає, що «завдання відтворення, яке постає перед перекладачем, відрізняється від загальногерменевтичного завдання, яке ставить перед собою будь-який текст, не якісно, а лише з точки зору ступеня» [3: 451]. Таким чином, дослідивши герменевтичну лінію роздумів про переклад й інтерпретацію, доходимо висновку, що йдеться

про спробу виявити глибинні відмінності між різними типами інтерпретацій. Гарний переклад Шлейермахера допомагає нам зрозуміти його думку, але функція й модальність цього перекладу є зовсім відмінними від того, що ми можемо побачити на сторінках праць Гадамера, які він присвячує цьому автору, з метою інтерпретувати Шлейермахера, роз'яснити його думку.

Підсумовуючи все вищезазначене, можемо сказати, що розгляд перекладу як одного з типів інтерсистемної інтерпретації, тобто як складової процесу інтерпретації, має право на існування, і зовсім не без наукового підґрунтя. Саме такий підхід розширює межі перекладацької епістемі, дозволяючи перекладачам «виходити» до безмежного космосу інтерпретації, будучи прив'язаними до «космічного корабля» тексту лише «дротом» дискурсу, в межах якого відбувається процес перекладу.

Література

1. Бей Л. Б. Интерпретация художественного текста при обучении русскому языку иностранных студентов-нефилологов: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.02 / Бей Людмила Борисовна. – М., 1985. – 251 с. **2.** Володина Н. Н. Интерпретация художественного текста как средство совершенствования иноязычной речи на старших курсах языкового вуза: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.02 / Володина Наталья Николаевна. – М., 2003. – 236 с. **3.** Гадамер Х.-Г. Истина и метод / Ханс-Георг Гадамер; [пер. с нем. М. А. Журавской, А. А. Рыбакова и др.]. – М.: Прогресс, 1988. – 699 с. **4.** Гадамер Х.-Г. О круге понимания // Актуальность прекрасного : статьи / Ханс-Георг Гадамер; [пер. с нем. М. А. Журавской, А. А. Рыбакова и др.]. – М.: Искусство, 1991. – С. 72–82. **5.** Галеева Н. Л. Понимание и интерпретация художественного текста как составная часть подготовки филолога // Понимание и интерпретация текста: сб. науч. тр. / Наталья Галеева. – Тверь, 1994. – С. 79–87. **6.** Демьянков В. З. Общая теория интерпретации и ее приложение к критическому анализу метаязыка американской лингвистики 1970 – 80-х гг. : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.19 / Демьянков Валерий Закиевич. – М., 1985. – 455 с. **7.** Кухаренко В.А. Интерпретация тексту: навч. посібник для студентів старших курсів факультетів англійської мови / Валерія Кухаренко. – Вінниця, Нова Книга, 2004. – 272 с. **8.** Никифоров С. В. Проблема интерпретации письменного текста: дис. ... доктора филол. наук : 10.02.19 / Никифоров Сергей Викторович. – М., 1993. – 425 с. **9.** Новиков Л. А. Художественный текст и его анализ / Лев Новиков. – М.: Русский язык, 1988. – 304 с. **10.** Псурцев Д. В. К проблеме перевода и интерпретации художественного текста: об одном критерии адекватности / Д. В. Псурцев // Вестник МГЛУ. – 2002. – № 463. – С. 16–26. **11.** Рощина Е. Н. Интерпретация художественного (поэтического) текста как средство развития выразительности речи студентов педагогического вуза: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.02 / Рощина Екатерина Николаевна. – Нижний Новгород, 1996. – 253 с. **12.** Сидорова Л. Н. Интерпретация как один из способов понимания (на материале юридических текстов): дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.19 / Сидорова Людмила Николаевна. – М., 1995. – 294 с. **13.** Хайдеггер М. Бытие и время: Избранные параграфы // Работы и размышления разных лет: статьи / Мартин Хайдеггер; [пер. с нем. А. Михайлова]. – М.: Гнозис, 1993. – С. 52–98. **14.** Эко Умберто. Сказать почти то же самое. Опыты о переводе / Умберто Эко; [пер. с итал. А. Ковалю]. – СПб.: Симпозиум, 2006. – 574 с. **15.** Якобсон Р. О. О лингвистических аспектах перевода // Избранные работы по лингвистике / Роман Якобсон. – М., 1985. – С. 361–368.